

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Дегтярьов С. І. (Суми, Україна), д-р іст. наук;
Камберова Р. (Софія, Болгарія), канд. філол. наук;
Король С. М. (Суми, Україна), канд. політ. наук;
Куліш А. М. (Суми, Україна), д-р юрид. наук;
Лобко Н. В. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Нестеренко В. А. (Суми, Україна), канд. іст. наук;
Піскун В. М. (Київ, Україна), д-р іст. наук;
Рамач Я. (Нові Сад, Сербія), д-р іст. наук;
Семенов В. М. (Суми, Україна), канд. наук із держ. упр.;
Теліженко Л. В. (Суми, Україна), д-р філос. наук.

Рекомендовано до видання вченою радою юридичного факультету
Сумського державного університету
(протокол № 10 від 07.04.2016 року)

Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. : у 2 част. (Суми, 18 квітня 2016 р.) / ред. колегія : В. М. Власенко, С. І. Дегтярьов, Р. Камберова та ін. – Суми : Сумський державний університет, 2016. – Ч. 1. – 168 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ВНЗ і наукових установ, виголошені в рамках II Міжнародної науково-практичної конференції «Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення» (Посвідчення УкрІНТЕІ № 699 від 22 грудня 2015 р.), присвячені актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

На обкладинці використано мапу «Русь, Московія і Тартарія» фламандського картографа XVI ст. Абрахама Ортелія.

**КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНИЙ СОЮЗ ЮГОСЛАВСЬКИХ
РУСИНІВ: ОСНОВНІ НАПРЯМКИ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ,
НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕЛІГІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (1934-1941 рр.)**

У 1919 р. у Королівстві сербів, хорватів і словенців (КСХС, з 1929 р. – Королівство Югославія) русини заснували свою першу культурно-освітню організацію – *«Руске народне просвітне друштво»* (РНПД) – Руське народне освітнє товариство, яке діяло у період між двома світовими війнами й у своїй культурно-освітній і національній діяльності заступало проукраїнську орієнтацію [1].

Після заснування РНПД з'явилася опозиція, яка виступила проти керівної ролі греко-католицького священства у культурно-освітньому і національному житті русинської громади у КСХС [2]. Але у 1933 р. була заснована ще одна організація – *«Културно-просвітни союз югославянских Русинох»* (КПСЮР) – Культурно-освітній союз югославських русинів, який у 1936 р. перейменований на *«Културно-национални союз югославянских Русинох»* (КНСЮР) – Культурно-національний союз югославських русинів [3].

Керівництво КПСЮР спочатку висунуло вимогу, щоб світська інтелігенція перебрала на себе головну роль у культурно-освітньому житті русинської громади, запевняючи, що Союз не має виключно релігійне спрямування, оскільки русини є і греко-католиками, і православними, але буде сприймати всіх русинів однаково, *«бо хто тварди Русин, тот добри член великого славянского роду и як таки будзе од хасну своему народу, славянству и милей и драгей нам домовини Югославиї»* [4]. Проте невдовзі з'ясувалося, що задекларована платформа Союзу була тільки завісою, за якою ховалася програма, що була опублікована 1922 р. у бюлетені *«Русски батог»* [5]. У ній без жодних аргументів засуджувалися русинські греко-католицькі священники в Югославії за їхню промадярську орієнтацію та антинародну діяльність, знецінювалися перші важливі успіхи РНПД у видавничій справі (друк календаря і перших шкільних підручників русинською мовою), визнавалася шкідливою для

русинської громади «Грамматика бачвансько-рускей бешеди» Гавриїла Костельника [6] і навпаки пропагувалися проросійська національна орієнтація, перехід русинів греко-католиків у православну віру, призначення у греко-католицькій церкві православних священиків переважно з російської білої еміграції, запровадження у русинських школах російської мови та призначення до них православних вчителів із середовища білої еміграції.

Автор ставить собі за мету показати основні напрямки діяльності КПСЮР/КНСЮР крізь призму їхніх друкованих видань «Заря»/«Русска заря»/«Русска правда» та календаря «Русски народни календар Заря». Головна увага приділена культурно-освітній, національній і релігійній орієнтації Союзу щодо інтелігенції, яка діяла в рамках РНПД, греко-католицької церкви та її духовенства, видань і мови друку у виданнях РНПД, національного русинського/українського питання у Підкарпатській Русі, Карпатської України, національного питання русинів/українців у Галичині, Радянському Союзі тощо.

Деякі радикально настроєні члени КПСЮР вважали, що для русинів в Югославії треба замість існуючих «русинських шкіл» запровадити «русски», тобто російські школи [7]. Однак вони не мали ясної концепції і плуталися в мовному питанні, тому часто важко зрозуміти про який «русски язык» йдеться, оскільки називають його мовою А. Пушкіна і О. Духновича, нібито це одна мова. «Грамматика бачвансько-рускей бешеди» Г. Костельника оцінюється негативно, вважаючи її не тільки непотрібною, але і шкідливою. Саме тому її треба забути [8]. Але цю граматику та її правопис цілком сприйняло і дотримувалося її норм у своїх виданнях РНПД, правда, частково і деякі автори видань КПСЮР. Вона стала основою літературної мови русинів в Югославії/Сербії та Хорватії.

За оцінкою активістів/авторів текстів у виданнях КПСЮР/КНСЮР, головний недолік світської і духовної русинської інтелігенції, яка діяла в рамках РНПД, – її промадярська орієнтація в період Австро-Угорщини, а відтак її «заблудження в українські води». Якраз відкрита проукраїнська орієнтація РНПД найбільше не подобалася

членам КПСЮР, національна програма яких базувалася на імперській ідеології царської Росії, особливо у національному та політичному плані. Тому вони відкрито засуджували «просвіташів» – прихильників РНПД, вважаючи їх лютими ворогами не тільки «руського народу» (розумій «російського»), але і всього «слов'янства», доводили, що українство створили найлютіші вороги слов'янства і Росії: німці, мадяри і поляки з метою знищити «руське єдинство» і слов'янство взагалі [9].

В описі і тлумаченні таких складних історичних процесів, як етногенез, походження нації, національна ідентичність тощо автори у виданнях КПСЮР/КНСЮР, уникаючи правди (від незнання чи навмисно), часто все банально спрощували так, щоб усе це «могли зрозуміти звичайні люди». Українофілів представляли як «габсбурзьких прихильників», які майже не відрізняються від мадяронів. Звичайний народ намагалися переконати, що для русинів літературною мовою має стати «русска», тобто російська, бо «русска земля од Попрада аж до Тихого океану», і всюди там живе «русски народ» [9]. Не маючи достатньо аргументів і знань, щоб цілком переконати своїх читачів, автори у виданнях Союзу намагалися впливати на їхні почуття, тому, наприклад, описували, як «русски селяни» в Галичині дуже потерпають від терору українофілів, чинять опір вживанню етноніму «українець», бо такий народ «ані де факто, ані де юре непостої» [10]. Щодо українців вживали етнонім «малоруси» або «малороси», наголошуючи, що вони є частиною великого «руського народу», і що ці «Малоросси жию осим у України и на Горници на и ми ту у Югославиш». Деякі автори наполягали на необхідності «збереження єдності слов'янства», оскільки недопустимо дивитися на «Поляка, Чеха, Руса, Серба, як на свойого процивніка», так як це роблять у виданнях РНПД [11]. Добре зауважив О. Рум'янцев, що було лицемірством від членів КПСЮР висловлювати думку про потребу зберігання слов'янської єдності в добу, коли в Галичині українці перебували під польським терором, а в Чехословаччині не могли дочекатися обіцяної ще 1919 р. автономії [12].

Про українців, українську мову та українське національне питання у виданнях КПСЮР/КНСЮР писали негативно, наприклад, *«украински язык создала политика Варшави, Бейча и Белина»*, *«Украину создали большевики зос Поляками и Немцами»*, *«укринствующие были агенты австро-мадярского режима, предавци русского народу, воспитани у Рима, Берлину и Бечу»* [13], Хоча часто підкреслювали, що КПСЮР не проти українців як народу, який належить до великого *«русского народу»*, але проти *«украинствующих»*, що під іменем *«українец»* хочуть щось окреме, що направлене проти *«русскосци»*, проти єдності *«русского народу»* і проти слов'янства [14].

У виданнях КПСЮР 1937 р. щодо українців і укранофілів почали вживати образливу назву *«украдинци»*, а форми і методи полеміки, спрямованої проти РНПД, набирали безкомпромісного протистояння іншій світоглядній системі. Виклад матеріалу також викликав здивування, оскільки замість аргументованих свідчень дуже часто використовувалися неточні дані, різні наклепи і напівправа, бо звичайний народ, який часто не розуміє глибинну суть багатьох питань, легше сприймає спрощені рішення і рецепти, ніж складну аргументацію.

У виданнях КПСЮР/КНСЮР нанамагалися переконати русинську громадськість у необхідності наближення русинів греко-католиків до росіян і тому безкомпромісно вели пропаганду щодо їхнього переходу у православну віру, вважаючи, що це сприятиме і наближенню русинів до православних сербів, традиційно прихильних до Росії [15]. А підтримка сербів, тобто властей у Сербії, була конче потрібна Союзу у протистоянні впливу греко-католицької церкви і укрainофільської орієнтації РНПД та для зміцнення своєї позиції серед власного народу. Для досягнення цієї мети користувалися і нечесними методами, дуже примітивною мовою і висловами, аби тільки зобразити головного *«ворога»* – РНПД, його керівників, представників греко-католицької церкви та їх проукраїнську орієнтацію як найбільшу небезпеку для русинської громади. Так, у своїй акції, спрямованій на перехід русинів греко-католиків в Югославію у православну віру,

Союз наполягав на тому, що всі русини повинні перейти у православ'я, а хто не перейде, буде вважатися антинародним елементом, прихильником ворогів, які вбили короля Александра Карагеоргієвича у 1934 р. в Марселі, і буде депортований до Мадярщини [16]. Дійсно, православні русини вихвалялися, що користуються значною підтримкою держави, «*бо православні міністри радніш підтримують православних як греко-католиків*» [17].

Для виховання русинів у «*правдивому*» національному дусі КПСЮР видав «*Історію русского народу*» Н. Оляєрова [18]. Однак, вона не була історією русинів в Югославії, як багато хто очікував, але «*скороченою версією схеми, яку Михайло Грушевський описав як “вклеювання” українських епізодів в традиціональну схему “государства російского”*» [19].

Ми вже писали про ставлення РНПД до українського питання [20], про діаметрально відмінні погляди двох русинських організацій щодо існування русинів/українців у Чехословаччині (Підкарпатська Русь) [21] і Карпатській Україні [22] та про ставлення РНПД щодо становища українців у Галичині в міжвоєнний період [23]. У виданнях РНПД часто публікувалися статті, повідомлення та інформації про співвітчизників і таким чином читачів інформували з позицій єдності русинів/українців на просторах Центральної Європи. У виданнях КПСЮР/КНСЮР пропагувався протилежний погляд щодо цього. Так, з одного боку, тут критикувався і засуджувався український рух на Підкарпатській Русі як антинародний, а, з другого боку, єдиним правильним був проросійський рух та діяльність проросійських організацій і преси [24].

На сторінках видань РНПД публікувалися твори русинських письменників і поетів, які були основоположниками літератури русинів в Югославії (Г. Костельник, Михайло Ковач, Янко Фейса, Матфей Винай, Силвестер Саламон і інші), твори визначних авторів української літератури (Т. Шевченка, І. Франка, Б. Лепкого, Л. Глібова, М. Вовчок та інших) в оригіналі і в перекладі на русинську мову та твори російських класиків [25], а також і твори авторів південослов'янських літератур (сербської, хорватської, словенської), перекладені на

русинську мову [26]. На сторінках видань КПСЮР друкувалися поезія і проза авторів русинів Югославії та Підкарпатської Русі, переважно невисокого літературного рівня, але просякнуті основними ідеями Союзу – любов до «*матушки Росії*» і всього «*русского*»; міфічна єдність слов'янства, ненависть до українства та греко-католиків тощо. Твори авторів інших літератур в оригіналі або в перекладі на русинську мову тут майже не друкувалися. Коментарі про авторів української літератури і їхні твори у виданнях Союзу зазвичай були негативні. Наприклад, роль І. Котляревського описувалася як периферійне явище в рамках загальноросійської літератури, Т. Шевченка згадували як російського поета, стверджувалося, що М. Костомаров і М. Драгоманов не розглядали гіпотезу про відділення України від Росії [27].

На початку 1939 р. «*Русска заря*» подавала коментарі про ситуацію в Карпатській Україні. Так, один з авторів хоча і визнавав утворення Карпатської України кращим рішенням, ніж повна угорська окупація, однак вважав, що вона здобула самостійність тільки заради подальшого поширення ідеї української держави за рахунок територій Росії, Польщі, Румунії й Угорщини, розуміється, силою і військовим шляхом, оскільки українці всюди пропагують ненависть до ворогів української держави, найбільше до Росії і Польщі, і таким чином розбивають слов'янську єдність [28]. Тут згадується і про запроваджений урядом Карпатської України на початку 1939 р. терор і диктатуру [29]. Інший автор намагається виправдати проугорську орієнтацію прем'єр-міністра першого уряду Підкарпатської Русі О. Бродія та міністрів І. Фенцика і І. Парканя, яких звинуватили у державній зраді, і навпаки звинувачує український рух у намаганні «*найсильнішу славянську державу роздільниц на Україну Московську и Сибирську Русь*» [30]. У газеті «*Русска заря*» прем'єр-міністру Карпатської України А. Волошину закидали те, що угорці під його владою окупували Ужгород і Мукачеве [31], покладали на нього вину в окупації Карпатської України, а дії січовиків описували не як оборону від угорських окупантів, а як знущання над невинним народом [32].

Про прибулих навесні 1939 р. до Югославії з Карпатської України 350 біженців, з яких близько 200 осіб знайшли притулок серед русинів у Руському Керестурі, на сторінках газети «*Русска зоря*» давалися негативні оцінки. Їх вважали зрадниками, втікачами, які не бажали захищати свою батьківщину, дармоїдами, які прибули до Югославії, щоб відібрати роботу/посади у місцевої русинської інтелігенції [33]. Так само газета «*Зоря*» негативно оцінювала діяльність і крижевацького єпископа Діонісія Няраді, який з 15 листопада 1938 р. до березня 1939 р. був апостольським адміністратором греко-католицької церкви в Карпатській Україні [34].

У виданнях РНПД багато розповідалося про Голодомор в Україні, засуджувалася політика радянської влади щодо українців взагалі та українських селян зокрема [35]. У виданнях КПСЮР кінця 1930-х рр. вихвалялися успіхи радянської економіки [36].

Таким чином, діяльність РНПД на культурно-освітній, національній та релігійній ниві серед русинського населення порівняно з КПСЮР була більш ефективною, цілеспрямованою і далекоглядною. Вона мала проукраїнський характер. Більша частина культурно-національних і політичних ідей та прагнень КПСЮР/КНСЮР виявилася нежиттєздатною і не знайшла підтримки у русинів в Югославії / Сербії.

1. *Рамач* *J.* Националне оријентације Русина у Краљевини СХС/Југославији у периоду између два светска рата / *J.* Рамач // Војвођански простор у контексту европске историје, Зборник радова, Филозофски факултет у Новом Саду. – Одсек за историју. – Нови Сад, 2012. – С. 333-348.

2. *Рамач* *J.* Руски батог (Русински бич) из 1922. године – памфлет или политичка, верска и национална платформа / *J.* Рамач // *Sesti Medunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kutura*, knj. 2, Univerzitet u Novom Sadu. – Filozofski fakultet. – Novi Sad, 2013. – С. 849-858.

3. *Biljnja V.* Rusini u Vojvodini. Prilog izucavanju istorije Rusina Vojvodine (1918-1941) / *V. Biljnja* // *Dnevnik*. – Novi Sad, 1987. – С. 83-91.

4. *Губаи* *М.* Нашим читателюм // *Заря*. – Нови Сад, 1934. – 22.03. – С. 1.

5. *Рамач* *J.* Руски батог (Русински бич) из 1922. године – памфлет или политичка, верска и национална платформа / *J.* Рамач // *Sesti Medunarodni interdisciplinarni simpozijum Susret kutura*, knj. 2, Univerzitet u Novom Sadu. – Filozofski fakultet. – Novi Sad, 2013. – С. 849-858.

6. *Костельник Г.* Граматика бачвансько-рускей бешеди / Г. Костельник; Руске народне просвітне дружтво. – Руски Керестур, 1923.
7. *Олеар Н.* Дайце нам руски школи / Н. Олеар // Руски народни календар Заря 1937 / Културно-национални союз югославянских Русинох. – Нови Сад, 1937. – С. 25-29.
8. *Сакач А.* Вук Стефановић Карцић Русини / А. Сакач // Руски народни календар Заря 1937 / Културно-национални союз югославянских Русинох. – Нови Сад. – С. 83-90.
9. *Олеяров Н.* Рускосц чи «українство»? // Заря. – Нови Сад, 1934. – 27.07. – С. 1.
10. *Олеяров Н.* Нашо націонални принципи // Заря. – Нови Сад, 1934. – 10.06. – С. 2-4.
11. *Михайлов Е.* Понад шицким: русин-словен // Заря. – Нови Сад, 1934. – 01.07. – С. 2-3.
12. *Румянцев О.* Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918-1991) / О. Румянцев. – Мюнхен-Берлін, 2010. – С. 167.
13. *Румянцев О.* Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918-1991) / О. Румянцев. – Мюнхен-Берлін, 2010. – С. 199; *Шарикъ М.* Ширенье украинизма и його проихсхождение // Русска заря. – Нови Сад, 1938. – 17.04. – С. 2-3.
14. *М. С.* Цо ми сцеме? // Русска заря. – Нови Сад, 1936. – 01.11. – С. 1-2.
15. *Румянцев О.* Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918-1991) / О. Румянцев. – Мюнхен-Берлін, 2010. – С. 168.
16. [Анонім]. Коло «штоку» // Руски новини. – Дяково, 1935. – 26.07. – С. 1.
17. [Анонім]. Отворене писмо еп. Денчію Нярадію уніятскому // Православни висник. – Нови Сад, 1936. – 01.03. – С. 7.
18. *Олеяров Н.* Исторія руского народа / Н. Олеяров. – Нови Сад, 1934.
19. *Румянцев О.* Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918-1991) / О. Румянцев. – Мюнхен-Берлін, 2010. – С. 168.
20. *Рамач Ј.* Националне оријентације Русина у Краљевини СХС/ Југославији у периоду између два светска рата / Ј. Рамач // Војвођански простор у контексту европске историје. Зборник радова. Филозофски факултет у Новом Саду. – Одсек за историју. – Нови Сад, 2012. – С. 333-348.
21. *Рамач Ј.* Русини/українці Чехословаччини у виданнях Руського народного освітнього товариства в Королівстві сербів, хорватів і словенців (1921-1930) / Я. Рамач // Lemkowie, Wojkowie, Rusini – historia, wspolczesosc, kultura materialna a duchowa. Т. V. Uniwersytet Zielonogorski. – Slupsk-Zielona Gora-Svidnik, 2015. – С. 695-709.
22. *Рамач Ј.* Русинско народно просветно друштво и рецепција о Поткарпатској Русији / Карпатској Украјини и његовим издањима 1938-1939. године / Ј. Рамач // Истраживања. 24. Филозофски факултет Нови Сад. – Одсек за историју. – Нови Сад, 2013. – С. 457-475.

23. *Рамач Я.* Видання Руського народного освітнього товариства в Югославії про українців Галичини (1921-1941) / Я. Рамач // *Ukrainistika – minulost, pritomnost, budoucnost III – Kolektivni monografije, Masarikova univerzita.* – Brno, 2015. – С. 487-496.

24. [Анонім]. Подкарпатска Русь // *Русска заря.* – Нови Сад, 1935. – 15.11. – С. 3-4.

25. *Рамач Ј.* Тарас Шевченко као песник и као национални идол у издањима Русинског народног просветног друштва (1921-1941) / Ј. Рамач // *Славистика / Славистичко друштво Србије.* – Књ. XVII. – Београд, 2013. – С. 224-231; *Рамач Ј.* Тарас Шевченко в национальному відродженні русинів Югославії (1918-1941) / Я. Рамач // *Науковий вісник Ужгородського університету.* – Серія: Філологія. Соціологічні комунікації. – Вип. 1 (31). – Ужгород, 2014. – С. 193-198.

26. *Рамач Ј.* Дела јужнословенских књижевности на страницама издања Русинског народног просветног друштва (1921-1941) / Ј. Рамач // *Славистика / Славистичко друштво Србије.* – Књ. XVIII. – Београд, 2014. – С. 422-427.

27. *Румянцев О.* Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918-1991) / О. Румянцев. – Мюнхен-Берлін, 2010. – С. 204.

28. [Анонім]. Украински вопрос // *Русска заря.* – Нови Сад, 1939. – 07.01. – С. 2-3.

29. [Анонім]. Новости. Чехословацка // *Русска заря.* – Нови Сад, 1939. – 07.01. – С. 7.

30. *Румянцев О.* Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918-1991) / О. Румянцев. – Мюнхен-Берлін, 2010. – С. 228.

31. [Анонім]. Мало вещей роздумованя Просвиташе! // *Русска заря.* – Нови Сад, 1939. – 29.01. – С. 1-2.

32. [Анонім]. Словачка самостойноц // *Русска заря.* – Нови Сад, 1939. – 19.03. – С. 2.

33. Керестурац. Новости. Керестур // *Русска заря.* – Нови Сад, 1939. – 19.04. – С. 4; *Заряшович Швиценко.* Новости. Керестур // *Русска заря.* – Нови Сад, 1939. – 18.06. – С. 9.

34. [Анонім]. Вещей розуму // *Русска заря.* – Нови Сад, 1939. – 12.02. – С. 4.

35. *Рамач Я.* Тижневик «Руски новини» в Югославії про Голодомор 1932-1933 рр. в Україні / Я. Рамач // *Особистість, суспільство, держава: проблеми минулого і сьогодення. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції.* – Ч. 2. – Т. 1. – Суми-Курськ, 2014. – С. 42-49.

36. [Анонім]. Мировые рекорды колхозниц // *Русски народни календар Заря 1941.* – Нови Сад, 1941. – С. 125-126; [Анонім]. Женица на производстве // *Русски народни календар Заря 1941.* – Нови Сад, 1941. – С. 126-127.